

Иван Дуриданов (София)

АКАДЕМИК ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВ И БЪЛГАРСКАТА
ОНОМАСТИКА (1908 – 1986)

В научното дело на акад. Владимир Гергиев (1908 – 1986) ономастичните изследвания заемат почетно място. Те са свързани с индоевропейското езиковедие – по-точно с проучванията му на древните езици на Балканския полуостров (отчасти и на Мала Азия) и на проблемите за етногенезиса на балканските народи и на българския народ.

На първо място това е проучването на субстратния слой от думи и имена в старогръцкия език. В продължение на няколко десетилетия езиковеди и историци са смятали този слой за неиндоевропейски или предииндоевропейски. Още като млад учен Вл. Георгиев се заема с този проблем. Вещ познавач на класическите езици, нему се отдава да изтъква убедително като индоевропейски десетки думи и имена в този слой, които не са ясни от гледна точка на фонетичните закони на гръцкия език, и по този начин да реконструира един неизвестен до 40-те години на XX век индоевропейски език, наречен условно “предгръцки” или “пеласгийски”. Той обръща особено внимание на топонимията на древна Гърция, по-специално на имената с наставки *-nth-* и *-s(s)-*, смятани по-рано за остатък от езика на предгръцко неиндоевропейско население, като: *Κόρινθος* “планински”, *Ζήρινθος* “богат на животни”, *Ἀριασσός* (производно от *ἀρία* “вид дъб”), *Λάρισα(σ)ος* (в Ахея) = “Каменица” и др. Своята теза за предгръцки език Вл. Георгиев изложи и разви в многобройни трудове, най-важни и първи от които са: *Die Träger der Kretisch-mykenischen Kultur, ihre Herkunft und ihre Sprache, I. Teil* (1937); *Vorgriechische Sprachwissenschaft, I. Lieferung* (1941), *2. Lieferung* (1945). В двата труда се тълкуват цяла редица божески, лични и местни имена като индоевропейски. Тук се проявява изключителното умение на автора в приложението на сравнително-историческия метод.

В следвоенния период дейността на Вл. Георгиев в областта на ономастиката (особено топонимията) добива широк размах. Първата му статия в тази област е посветена на правописни въпроси: *Правопис на географските имена* (1949 – 50). Тук се поставят редица въпроси като ятовият изговор (*Бяла Слатина* или *Бела Слатина*), слято и разделно писане на сложните географски имена, главни букви, предаване на имената от турски произход, ударение и пр. Особено заслужава внимание решението, което предлага авторът относно слято и разделно писане на сложните имена, съставени от две думи: ако втората дума е едносрична, то името трябва да се пише слято, напр. *Белиброд*, *Червенбрег*, *Синивир*, *Ангеловдол*, *Буковлък* и пр.; ако обаче втората дума се състои от две и повече срички, името се пише разделно: *Бяла река*, *Красно село* и пр., с изключение на имената с втора част *градец*: *Белоградец*, *Бялградец*.

Научното творчество на Вл. Георгиев в областта на ономастиката се разраства особено в периода след 50-те години. В преобладаващия брой топонимични работи той се занимава с етимологията на географски имена. Оценил решаващото им значение като най-важен извор за селищната история, той разглежда етимологичното им тълкуване не като самоцел, а като средство за установяване на езиковата и етническа принадлежност на техните създатели (Namengeber). Този подход проличава ясно още в една от ранните му топонимични студии под заглавие: *За произхода на древното население от североизточната част на Балканския полуостров* (1955). Тук са привлечени към етимологичен анализ имената на около 100 реки от областта между Дунава и Стара планина, от една страна, и Тимок и Черно море, от друга. Ето някои от тях: *Арчар* – от латинското име на селището при устието на реката *Ratiaria* = лат. *ratiaria*, вероятно “място за (преминаване със) салове”; *Видима* – по името на с. Видима, наречено по местност, която добре се вижда; *Девня* – от предславянски произход, означавало е “извор, поток, течение”; *Крапинец* (при Тутракан) – от тракийски произход, срв. *карпа* “скала” в български говори; *Скомля* (и село в Белградчишко) – от т. нар. лат. *scamilla* (мн. ч.) “столовете, столчетата”, по значение се сравнява със *Столова планина*, от която извира; *Скът* – от стбългар. *скъдъ* “скъден, беден, малък” (във връзка с намаляване на водите през лятото); *Цибър* – от предславянското *Serbus*, срв. българ. *цибър* (диал.) “бистър, ясен, чист”, *цибрее се* “бистри се”, *цибина* “ведро небе”, от латински или тракийски произход; *Ямтра*, *Етър* – от трак. *ἄτρος*; *Ieterus*, от ис. **ētro* – “бърз, буен” и т. н. Въз основа на анализа на речните имена Георгиев стига до извода, че най-древното население в тая област е било от индоевропейски произход.

В редица свои работи акад. Вл. Георгиев изтъква, че най-устойчиви от всички местни (географски) имена са названията на големите реки. Затова речните имена са най-важният извор на сведения относно етногенезиса на народите. На имената на големите (дълги над 100 км) и средните (от 50 до 100 км) реки в България той посвещава една глава от значителния си труд *Българска етимология и ономастика* (1960). За да дадем представа за тоя принос, ще посочим накратко по-интересните тълкувания на речни имена: *Дунав*, засвидетелствувано от I в. пр. н. е. под формата *Danuvius*, определено като келтско¹, сродно с авест. *dānu* “река”, осет. *don* “същ.”; *Истрос* (тракийско име на Дунав) от ие. **is̥θros* “силен, мощен, буен”; *Ибър* (горно течение на Марица) продължава древното название на реката *Еврос* (от VI в. пр. н. е.) – значение “опръсквач”; *Марица* от корен **mar-* (ие. **mor-*) “река, вода, блато”, сродно с англосакс. *merisc*, *mersc* “мочур, блато”; *Тунджа*, старо *Τόνζος*, от ие. **(s)tundjo*, сродно с арм. *thidium* “шум, движение, блъскане, удар”, лат. *tundō* “блъскам, удрям” (във връзка с бързото течение на реката); *Струма*, старо *Στρυμών* (от VII в. пр. н. е.), сродно с пол. *strumień* “поток”, стнем. *stroum*, нем. *Strom* “течение, река”, бълг. *струя* и пр.; *Искър*, старо *Σκλος* (Херодот), *Ὀσκιλος* (Тук.), сродно със стирл. *u(i)sce* “вода”; *Осъм* – *Asamus* (Плин.) “каменна река”, от ие. **ak̥smo-* “камък”; *Места*, старо *Νέστος* (VII в. пр. н. е.) от ие. **ned-to-s*, корен **ned-* в стинд. *nádati* “бучи, шуми”, *nadī* “река”; *Тимок*, старо *Timachus* “тъмна река”; *Огоста* – по името на изчезналия античен град на устието ѝ *Augusta*; *Стряма*, старо *Syrmus Σέρμη*, означаващо “течение”, стинд. *sárma-h* “течение”; *Факийска река* (при Бургас) по сел. име *Факия* от нгр. *φακίη*, *φακός* “леща”; *Ерма* (в Трънско и Родопите), сродно с алб. *jerm* “яростен, бесен, безумен” от ие. **ermo-s*; *Панега* от трак. **panik(a)* “река”, сродно с речното име *Pan(n)ysis* (дн. Камчия), гот. *fani* “тиня”, ие. **poni-*; *Лебница* (приток на Струма), производно от зап. бълг. *леп*, *леба* “хляб” и “зърнени храни” = пол. сел. име *Chlebnica* и мн. др. Анализът на речните имена в България показва, че най-големите реки са запазили тракийските си имена, а между имената на средните реки (33 на брой) девет са от тракийски произход, 25 или 24 могат да се смятат като по-стари български, 13 са от турски произход. Въз основа на произхода на разгледаните речни имена и тяхното географско разпределение Вл. Георгиев стига до извода, че славяните са се заселили на компактни маси първоначално в Западна България и отчасти в Североизточна България.

В отделни статии, излезли докъм 1980 г. Георгиев предлага тълкувания на следните имена: *Дървеница* (1956), *Въча* и *Кричим* (1958), *Камчия* (1958), речни имена *Гюрля*, *Ерма*, *Резовска река*, *Царацар*,

Ширине (1959), Юндола (1961), Родопи и Арда (1964), *Casidscham – Казичане* (1973), *Vum, Vumbол, Витоша* (1978) и др.

В други свои работи Георгиев разшири темата на своите изследвания по хидронимия, като разгледа имената на най-големите реки на Балканския полуостров, по която тема е изнесъл доклад на VI международен конгрес по ономастика през август 1958 г. в Мюнхен. Докладът е отпечатан в разширен вид в сп. “Балканско езикознание” още през 1959 г.: *Die Herkunft der Namen der größten Flüsse der Balkanhalbinsel und ihre Bedeutung zur Ethnogenese der Balkanvölker* и в една кратка форма в актовете на същия конгрес през 1961 г. под същото заглавие. На етимологичен анализ тук са подложени общо 36 имена на реки (дълги над 100 км) от трите дяла на Балканския полуостров – южен, източен и западен. Почти всички имена са засвидетелствувани в антични извори (от преди 2000 – 3000), от което според автора може да се заключи, че те произхождат от най-древни времена, напр.: *Ἄτρυς – Янтра, Ἄλμυς – Лом, Ἀσαμύς – Осъм, Ἐβρός – Ибър, Νέετος – Места, Στρυμών – Струма, Μάρυρος – Морава, Τόνζος – Тунджа, Ἄζιος, Βαρδονάριος – Вардар, Δραυός – Драва, Δρίνιος – Дрин, Κόλαπις – Куна, Νάρων – Неретва, Ὑρπανίος – Врбас, Σαυός – Сава* и др. Всички тези имена се тълкуват според Вл. Георгиев добре от индоевропейската лексика, което му дава основание да направи извода, че Балканският полуостров е бил обитаван от древни времена от индоевропейски племена. По същото време Георгиев публикува една обширна студия върху гръцката хидронимия: *Die altgriechischen Flußnamen* (1958) с допълнение в сп. “Балканско езикознание”, I (1959). В тези работи Вл. Георгиев се противопоставя решително срещу необоснованата панмедитеранска хипотеза за сродството на езиците в едно много широко пространство – от Пиринеите до Предна Азия, включително Балканския полуостров (В. Пизани, К. Батисти, М. Палотино, Ф. Шахермайр, Й. Хубшмит и др.). Послучай VII международен конгрес по ономастика през април 1961 г. (Флоренция) нацията учен публикува една изключително ценна студия под заглавие: *La toponymie ancienne de la Péninsule Balkanique et la thèse méditerranéenne*. Въз основа на топонимията авторът различава седем етноезикови региона на Балканския полуостров: дакомизийски, тракийски, предгръцки (пеласгийски), прагыцки, македонски, протофригийски, илирийски. Интерпретирайки десетки географски имена в тези региони откъм произход, Вл. Георгиев изтъква в заключение, че древната топонимия на Балканския полуостров не дава никакво сигурно доказателство за съществуването на прединдоевропейско население.

Оронимията на Балканския полуостров е предмет на един доклад на Вл. Георгиев, изнесен на X международен конгрес по ономастика през

септември 1969 г. (Виена): *Bergnamen und ethnische Schichten der Balkanhalbinsel*. Това е всъщност първата системна работа на подобна тема у нас. Тук авторът си поставя задача въз основа на познатия материал да определи главните типове на образуване на планинските имена и, доколкото е възможно, да установи произхода на етимологически неясните имена, въз основа на което да се направят изводи за етническите отношения. Тоя доклад, публикуван в актовете на конгреса, ще служи несъмнено като база за бъдещи изследвания в областта на оронимията.

Топонимията и антропонимията на древните траки заема значително място в научното дело на Вл. Георгиев от 60-те години нататък, непосредствено след публикуването на корпуса на тракийските остатъци от акад. Д. Дечев в труда му *Die thrakischen Sprachreste* (Wien, 1957). Още в същата година се появи книгата на Георгиев *Тракийският език*, в която са намерили място няколко тракийски собствени имена (местни и лични). В последвалите му трудове: *Въпроси на българската етимология* (1958, гл. II) и *Българска етимология и ономастика* (1960, гл. III) Вл. Георгиев изложи и разви подробно една нова теза – тезата за съществуването на два древни езика в южно- и североизточния дял на Балканския полуостров: тракийски и дакомизийски, разграничени убедително от автора както въз основа на фонетични белези, така и на две купчини от топонимични изоглоси. Това бе крупно завоевание в областта на палеобалканистиката. Тезата на Георгиев даде надеждна основа за правилното тълкуване на имената според ареалната им принадлежност. В продължение на две десетилетия и половина Вл. Георгиев посвети десетки приноси на тракийската и дакомизийската ономастика, от които тук ще бъдат изброени няколко: *Theiss, Temes, Maros, Szamos* (тълкуване на древните речни имена *Pathissus/Tisia, *Tibisis/Τιμήσις, Μάρισος, Samus*; 1961); *Zur dakischen Hydronymie* (местни и речни имена *Miliare, Μιλλάρεκα, Arine, Naparis, Gilpil*, унг. *Ompoly* / рум. *Ampoiul*; 1962); *Тракийската дума para и походът на Александър Македонски към Истрос* (местни имена с тракийската дума *para: Agatapara, Αθυπαρα, Βενδιπαρα, Bessapara* и др.; 1962); *Zur Thrakischen (Rhodope, Βιζύη, Καραβιζύη, Τραποβιζύη, Βιζών(v))*; 1966); *Thrakische Etymologien* (местни имена *Odrysa, Ismara/Ismaros*; 1972); *Thrakische Etymologien* (местни имена *Πολτυμβρία, Σομβρία, Μεσημβρία, Σηλυ(μ)βρία, Βρουτοβρία, Κῶβρος*; 1978); *Das thrakische Wort puī-s, pu-s "Mädchen, Tochter"* (1978); *Thrak. Δαούσδανα* (град), *Ρυμηδαβα(ς)* (лично име), *Romaestas* (лично име) (1981) и др. Ценен принос към тракийската ономастика са две студии на Вл. Георгиев, в които са разгледани системно и изтълкувани за пръв път двусловните лични имена на божества:

Prinzipien der Deutung der thrakischen zweistämmigen Personennamen (1974); *Die thrakischen Götternamen. Ein Beitrag zur Religion der alten Thraker* (1975). За историята на траките е важна студията на Вл. Георгиев за имената на тракийските и дакийските царе: *La formation et l'étymologie des noms des rois thraces et daces* (1981). Резултатите от изследванията на Вл. Георгиев върху тракийската ономастика са обобщени в значителния му труд *Траките и техният език* (1977). Към 80-те години той си бе извоювал вече име на вещь познавач на тракийския език, поради което заслужено бе привлечен като сътрудник на престижното многотомно издание *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, в което бе публикувана ценната му обзорна студия върху тракийската и дакийската ономастика: *Thrakische und dakische Namenkunde* (1983).

Бидейки един от водещите индоевропеисти, Вл. Георгиев проявяваше жив интерес към имената на големите реки в Европа. През 50-60-те години с тоя проблем се е занимавал немският езиковед Х. Крае (Krahe), който развива своята теза за т. н. староевропейска хидронимия. Запознавайки се с тая теза, Вл. Георгиев заема отрицателно становище към нея. Така в един доклад, изнесен на VIII международен конгрес по ономастика, под заглавие: *Die europäische Makrohydronymie und die Frage nach der Urheimat der Indoeuropäer* (1966) той анализира етимологично имената на 26 реки с дължина над 500 км от Средна и Източна Европа, а именно: Буг, Десна, Днепър, Днестър, Дон, Дунав, Драва, Елба, Майн, Морава, Маргос, Неман, Одра, Рейн, Лаба, Туса и др. В заключение авторът изтъква: "От Рейн до Дон, от Южна Скандинавия и Неман до Алпите включително Балканския полуостров, макрохидронимията е от старинен индоевропейски произход. Това пространство следователно може да се определи като най-старата родина, прародината на индоевропейците". В този доклад Георгиев разкритикува тезата на Крае: "Няма никаква система от речни имена както напр. една глаголна или склонитбена система" (според Крае имало една "староевропейска система от речни имена").

Топонимията и хидронимията на Мала Азия също привлича вниманието на Вл. Георгиев, в резултат на което се появяват три много ценни негови приноса: *Westkleinasiatische Ortsnamen* (1959), *Zur altkleinasiatischen Hydronymie* (1967), *Die ethnischen Verhältnisse im alten Nordwestkleinasien* (1973).

Топонимията в миналото била използвана като исторически извор, по-конкретно по въпроса за заселването на славяните на Балканския полуостров. Така българският историк Марин Дринов и чешкият етнограф Л. Нидерле привеждат редица селищни имена из съчине-

нието на византийския летописец П р о к о п и й (от VI в.) *De aedificiis*, които те смятат за славянски. Това схващане бе поизоставено в ново време, така че историците, говорейки за нашествията на славяните на юг от Дунава през V – VI в., не се позовават на никакви славянски местни имена у Прокопий. На тоя проблем не остана чужд и Вл. Георгиев. Той подложи на подробен анализ целия топонимичен материал, който се среща в съчинението на Прокопий, и резултатите от изследването си изложи в една глава на труда си *Въпроси на българската етимология* (1958): “Най-старите славянски местни имена на Балканския полуостров и тяхното значение за нашия език и нашата история”. Така той подкрепи отново схващането, че у този византийски писател има славянски местни имена, свидетелстващи за славянски заселвания на юг от Дунава още в средата или II половина на V в. Макар че много от приведените имена бъдат съмнение, все пак има и такива, които не би могло да се оспорят: *Βόδας* = *Вода*; *Βράτζίστα* = **Брачншта* или **Бракъчншта*; *Γούρβικον* = **Гървкъкъ*, по-късно **Гървкъць*, нбълг. *Гърбец*; *Δέβρη* = *Дебрь* или *Дебри*, *Δουρβουλανά* = **Дървклане*, производно от *дърво*, срв. рус. *Деревляне*; *Στρούας* = стбълг. *Строуѣ*, нбълг. *струя* и др.

Акад. Вл. Георгиев бе не само ревностен изследвач на ономастиката, предимно топонимията, от български, славянски, тракийски, дакийски и индоевропейски характер, но и организатор на научно-изследователската дейност в тези области. Под негово ръководство у нас от 50-те години насам се започна системно събиране на топонимичния материал по околии, като досега са публикувани над 15 монографии. Освен това при Софийския и Великотърновския университет бе поставено началото на топонимичен, а при втория университет и на антропонимичен архив.

Накрай нека ми бъде позволена една бележка за акад. Вл. Георгиев от личен характер. Не мога да не си спомня с дълбока признателност как той ме насочи още като студент да започна събирането на топонимичен материал по села и винаги ми беше полезен с ценните си съвети за разработката и анализа на събрания материал, в резултат на което през 1952 г. се появи и първата ми монография върху топонимията (и микротопонимията) на цяла околия: *Местните названия в Ломско*.

Най-сетне, името на Вл. Георгиев е свързано с едно научно събитие от международен характер. През 1972 г. (в края на юни и началото на юли) по негова инициатива и под негово ръководство бе проведен в София Единадесетият международен конгрес по ономастика, в който взеха участие над 400 специалисти от целия свят.

¹ В една по-късна статия (*Дунай, Дунав, Dunăre*, 1963) това име се тълкува от Вл. Георгиев като дакийско.

*Библиографските данни за цитираните тук трудове на Вл. Георгиев вж. в: Е. М а ш л о в а, *Библиография на трудовете на академик Владимир Георгиев* (1932 – 1980). – В: В ч е с т на акад. Вл. Георгиев – езиковедски проучвания послучай седемдесет години от рождението му. София, 1980, 16–78; Е. М а š а - l o v a, *Bibliography of the Publication of academician Vladimir I. Georgiev* (1980 – 1986). – In: *Linguistique balkanique*, XXIX (1986), 4, 7–23.